

VECHI REȚETE DE CERNELURI*

Dr. DRAGOȘ ȘESAN

În Manuscrisul nr. 591 de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, la f. 167^f, se află o însemnare din 24 februarie 1832 a lui Dimitrie, stareț al Schitului Brazi, din ținutul Putnei, metoh al Mitropoliei Moldovei, referitoare la tehnica preparării cernelurilor de diverse culori.

Autorul însemnării este o față bisericească pentru care scrisul era o îndeletnicire permanentă în aceste așezăminte mănăstirești, de aceea nu surprinde faptul că asemenea rețete se găsesc alături de documente privind proprietățile Schitului Brazi, din comuna Crucea de Jos, ținutul Putna. Din grija de a se păstra tradiția preparării cernelurilor, cu mijloace proprii, aceste rețete se transmiteau din generație în generație, fără a se face din ele un secret profesional, elementele componente ale acestor lichide prețioase găsindu-se la îndemâna oricui.

Pentru cerneala roșie, cuviosul monah recomandă următoarele: „Cerneală frumoasă roșie să faci. Amestecă și freacă adecă schinăvari ținabur cu apă foarte bine și bagă vreo câteva picături de gălbenuș de ou înlăuntru și așa o amestecă bine până vei vedea că curge din condei”. Intr-adevăr, cerneala roșie era destul de frecvent utilizată la ornarea documentelor și manuscriselor (litere inițiale, fragmente mai importante, rezumate de documente, monograma și sigiliul domnesc). În compoziția ei intra, ca pigment, sulfura roșie de mercur (chinovarul sau cinabrul, care și dă numele cernelii), un lichid: vinul, apa, rachiul etc. și un liant, cum ar fi : guma arabică și zahărul¹. Rețeta mănăstirească este mai simplă. Sulfura roșie de mercur, chinovarul, deformată în însemnarea manuscrisă sub forma „schinăvari” și pusă alături de „ținabur”, adică „cinabru”, care înseamnă același lucru², este dispersată în apă, deși în alte rețete se preconizează, ca mediu de dispersie, și alcoolul (vinul și rachiul). Preparatul se amestecă foarte bine și cu câteva picături de gălbenuș de ou, până devine foarte fluid : „până când vei vedea că curge din condei”. Gălbenușul de ou înlocuia, așadar, guma arabică, care era un clei vegetal, extras dintr-o specie de salcâm și care juca rol de

* Mulțumim și pe această cale domnului conf. univ. dr. Florea Oprea pentru sugestiile și completările de specialitate oferite în redactarea acestui articol.

¹ A. Pandele, *Note preliminare la studiul privind istoricul și caracteristicile cernelurilor folosite în practica scrierii medievale românești*, în Arhivele Statului, *Știința și tehnica în arhive*, redactor coordonator Florea Oprea, București, 1976, p. 42 – 43.

² Cu varianta „chinavar” din rus. „киноварь” sau ngr. „κίτταβαρι”, v. *Dicționarul limbii române*, tom.I, partea a II-a, București, 1940, p. 364.

stabilizator de suspensie pentru preparatul lichid și rol de liant pentru stratul de scriere uscat.

Cerneala verde este și mai simplu de preparat. Este mai rar utilizată și atunci doar pentru ornarea frontispiciilor sau a inițialelor. Egumenul de la Schitul Brazi notează : „Ia greșpan și freacă cu oțăt foarte bine până când să va face așa suptire de vei putea scrie cu dânsul”. Elementele componente ale acestei cerneli sunt la îndemâna oricui. „Greșpanul”, cu varianta „crispan”³ nu este altceva decât rugina verde a aramei, adică acetat bazic de cupru, cunoscută în popor și sub numele de „cocleală”, iar în arta cromatică sub numele de „verde-gri”⁴. Se prepara prin ținerea obiectelor de aramă uzate în vase mari de oțet sau prin amestecuri de cocleală în oțet.

Cerneala vânăta este mai rară, iar în documentele medievale este foarte puțin utilizată. Ca să obținem cerneală „frumoasă vânăta”, trebuie să luăm „boabe negre care se fac în florile socului cât îți iaste voe. Stoarce miezul afară, pune piatră acră pisată și a patra parte oțăt”.

Socul negru, *Sambucus nigra*, face flori albe și fructe, sub formă de bace negre, lucitoare. Din florile socului se prepară un ceai sudorific recomandat în tratarea tusei, iar fructele, coaja și rădăcina sunt folosite ca purgative⁵. Piatra acră este alaunul, adică sulfatul dublu de aluminiu și potasiu.

Cerneala neagră, „de scris de opște”, pe care o recomandă autorul ca fiind cerneală uzuală, este, de fapt, cerneala fero-galică. Aceasta se prepara după următorul procedeu: „Scoartă de gărneată sau de gladiș sau boabe ce se fac prin stejari, să fierbi foarte bine la foc și apoi să scoți zama și să o strecuri și să o fierbi iarăși foarte mult, încât să scază o a trie parte și apoi o ia de la foc și pune călăcan pisat într-însa și scrie și la împăratul, așa iasă de bună, dacă-i nemi”.

Așadar, de la bun început ni se atrage atenția că această cerneală este de calitate, poate fi utilizată în adrese către cele mai înalte foruri administrative, condiția fiind să se respecte întocmai proporțiile și succesiunea procedurilor. Prin „scoartă de gărneată”, de fapt, gărneată, se înțelege coaja unui tip de stejar îndesat și rămușor, *Quercus frainetto*⁶, iar prin „gladiș” un fel de arțar mic, cu flori albe, *Acer tataricum*⁷. Boabele ce se fac prin stejari, adică „gogoșile de ristic”, sunt rezultatul patologic apărut pe frunze datorită înțepăturii unei insecte, *Cinips*

³ Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul nr. 1223, f. 16 bis.

⁴ Provine din germ. "Grünspan", v. H. Tiktin, *Deutsch-Rumänisch Wörterbuch*, vol. II, București, 1906, p. 702; *Dicționarul limbii române*, tom. II, partea I, București, 1934, p. 314.

⁵ Iuliu Prodan și Alexandru Buia, *Flora mică ilustrată a României*, București, Editura Agro-Silvică, 1961, p. 464

⁶ *Ibidem*, p. 108-109.

⁷ *Ibidem*, p. 338-340.

tinctoria, pentru a-și depune ouăle. Din această gogoasă se extrage acidul tanic⁸. După ce se fierbe bine, până scade o treime din cantitate, se adaugă „călăcanul”, respectiv „calaicanul” măcinat, adică sulfatul feros, care este de culoare verzuie și mai purta și numele de vitriol.

Intr-un manuscris de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, de prin părțile Covurluiului, zonă vecină cu ținutul Putna, ni se arată cum se prepară cerneala neagră de scris: „să iai o sticlă mare, o jumătate oca vin alb, apoi să iai 175 dramuri de gogoși de rostoc, tot de cari-s mai grele, să nu fie găunoase, și cu 4 funți calaican și 4 funți comid, să le pisezi, să le faci praf și să le cerni prin sită și să pui în sticlă, să o astupi și să o pui la soare să șează 4 zile și să o mesteci deseori și, când vei lua, să pui vin în loc, iar când se va subția, să o turburi și să o ții la soare”⁹. Rețeta gălățeană recomandă, în plus, un stabilizator, comidul, o gumă vegetală¹⁰, alături de celelalte ingrediente, de-acum cunoscute. Și cum această cerneală neagră era cea mai frecvent folosită, în diversele ei nuanțe, în funcție de cantitățile folosite în preparat, ne punem întrebarea, dacă nu cumva e un pleonasm când spunem „cerneală neagră”, atâta timp cât însuși substantivul este împrumutat din limbile slave, unde „cerni” are chiar sensul de „negru”!¹¹

⁸ Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 214-215.

⁹ S. Fl. Marian, Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *Cromatică poporului român*, ediție îngrijită, prefață și note de Petre Florea, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 241.

¹⁰ *Dicționarul limbii române*, tom I, partea a II-a, p. 681; Socratis Cotelulius, *Dicționar român-grec*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 225.

¹¹ N.G. Corlăteanu și E. M. Russev, *Dicționar rus-român*, Moscova, 1954, p. 960: „чернить” înseamnă „a înnegri”; Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, București, Editura Științifică, 1994, p. 640: „чернилка”, adică „vopsea neagră”; *Dicționarul limbii române*, tom. I, partea a II-a, p. 302.